

НЕЗАКОННЕ ПЕРЕТИНАННЯ ДЕРЖАВНОГО КОРДОНУ УКРАЇНИ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ТА КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

ILLEGAL CROSSING OF THE STATE BORDER OF UKRAINE: CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGICAL CHARACTERISTICS

Кулик К.Д., к.ю.н., доцент,
асистент кафедри кримінально-правової політики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Захист суверенітету та територіальної цілісності завжди є найважливішим напрямом діяльності будь-якої державної політики. Для України це питання особливо гостро постало у 2014 році, коли країна-агресор окупувала Автономну Республіку Крим та частину Луганської та Донецької областей. Зазначені події звернули увагу на недосконалість українського законодавства в сфері захисту державного кордону та міграційної політики. Станом на 2014 рік в Україні існувала лише адміністративна відповідальність за незаконне перетинання або спробу незаконного перетинання державного кордону України, яка полягала у накладенні штрафу на правопорушника або застосуванні адміністративного арешту на строк до п'ятнадцяти діб. Зазначений вид і розмір покарання не відповідали співрозмірності суспільної небезпеки діяння. У зв'язку з цим було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України» № 2599-VII, яким було криміналізовано незаконне перетинання державного кордону України (ст. 332-2 Кримінального кодексу України). В статті розглянуто думки вчених щодо елементів складу досліджуваного кримінального правопорушення. Також було проведено аналіз кількісних та якісних показників кримінологічної характеристики незаконного перетинання державного кордону України. На основі узагальнення судової практики було визначено структуру, мету та обставини, які найчастіше реєструються за ст. 332-2 Кримінального кодексу України. Також було сформовано типовий кримінологічний «портрет» особи злочинця, який незаконно перетинає державний кордон України. Кримінологічний «портрет» особи злочинця, який незаконно перетинає державний кордон України представлений наступним чином: чоловіки (85%), іноземці (90%), попередньо не судимі (90%), одружені (40%), працюють офіційно чи неофіційно (30%), у 20% на утриманні є неповнолітні, у 5% на утриманні хворі батьки похилого віку, а у 5% не було осіб на утриманні, 70% обвинувальних вироків не містили про це інформацію.

Ключові слова: державний кордон, незаконне перетинання державного кордону, національна безпека, міграційне законодавство.

The protection of sovereignty and territorial integrity is always the most important area of any state policy. For Ukraine, this issue became particularly acute in 2014, when the aggressor country occupied the Autonomous Republic of Crimea and parts of Luhansk and Donetsk regions. These events drew attention to the imperfection of Ukrainian legislation in the field of state border protection and migration policy. As of 2014, Ukraine only had administrative liability for illegal crossing or attempted illegal crossing of the state border of Ukraine, which consisted of imposing a fine on the offender or administrative arrest for up to fifteen days. This type and amount of punishment did not correspond to the proportionality of the social danger of the act. In this regard, the Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal Code and the Code of Criminal Procedure of Ukraine regarding Liability for Illegal Crossing of the State Border of Ukraine" No. 2599-VII was adopted, which criminalized illegal crossing of the State border of Ukraine (Article 332-2 of the Criminal Code of Ukraine). The article examines the opinions of scholars on the elements of the criminal offense under study. The author also analyzes the quantitative and qualitative indicators of the criminological characteristics of illegal crossing of the State border of Ukraine. Based on the generalization of judicial practice, the author identifies the structure, purpose and circumstances that are most often registered under Article 332-2 of the Criminal Code of Ukraine. A typical criminological "portrait" of a criminal who illegally crosses the state border of Ukraine was also formed. The criminological "portrait" of an offender who illegally crosses the state border of Ukraine is as follows: men (85%), foreigners (90%), no previous convictions (90%), married (40%), employed officially or unofficially (30%), 70% do not know whether they have minors or elderly dependents, 20% have minors, 5% have sick elderly parents, and 5% have no dependents.

Key words: state border, illegal crossing of the state border, national security, migration legislation.

Постановка проблеми. Захист суверенітету та територіальної цілісності завжди є найважливішим напрямом діяльності будь-якої державної політики. Для України це питання особливо гостро постало у 2014 році, коли країна-агресор окупувала Автономну Республіку Крим та частину Луганської та Донецької областей. Зазначені події звернули увагу на недосконалість українського законодавства в сфері захисту державного кордону та міграційної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню питання незаконного перетинання державного кордону були присвячені роботи багатьох вчених, таких як: Р. Гаврік, А.М. Притула, Ю.Б. Курилюк, О.С. Сотула, О.К. Василяка та інших. Доцільно приділити більшу увагу розвитку законодавства щодо захисту державного кордону під час воєнного стану та практики його застосування.

Метою статті є проведення кримінально-правового та кримінологічного дослідження складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-2 Кримінального кодексу України.

Виклад основного матеріалу. На основі проаналізованого законодавства України, що визначає юридичну відповідальність за незаконне перетинання державного кордону, Р. Гаврік виділив 5 періодів його розвитку. Перший період: до 2001 року в Україні існувала виключно кримінальна

відповідальність за незаконне перетинання державного кордону відповідно до радянського кримінального законодавства. Другий період включає 2001–2004 роки, коли відбулося пом'якшення кримінальної відповідальності за незаконний перетинання державного кордону України. Третій період, з 2004 по 2014 роки характеризується декриміналізацією незаконного перетинання державного кордону України, встановлюється лише адміністративна відповідальність, а кримінальна відповідальність настає тільки за незаконне переправлення осіб через державний кордон. У 2014–2018 роках відбувається російська анексія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, а також окупація частини Донецької та Луганської областей, що зумовило виникнення нових складів кримінальних та адміністративних правопорушень, пов'язаних із порушенням порядку перетину фактичної межі, яка складалася між контрольованою територією України та тимчасово окупованими територіями. Останній період охоплює криміналізацію незаконного перетинання державного кордону України 18 жовтня 2018 року, коли Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 332-2 [1]. Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України» № 2599-VII, було доповнено статтю 332-2, якою

криміналізовано незаконне перетинання державного кордону України. Нормою встановлювалася кримінальна відповідальність за перетинання державного кордону України з метою заподіяння шкоди інтересам держави або особою, якій заборонено в'їзд на територію України, або представниками підрозділів збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора у будь-який спосіб поза пунктами пропуску через державний кордон України або в пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів, або за документами, що містять недостовірні відомості. Таким чином, відбулося посилення відповідальності, яким наразі передбачається позбавлення волі на строк до трьох років, а за вчинення тих самих дій повторно або групою осіб, – до п'яти років позбавлення волі. За умови, якщо дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, поєднані з насильством або із застосуванням зброї, покарання підвищується до восьми років позбавлення волі.

Важливим елементом кримінально-правової характеристики є аналіз складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-2 Кримінального кодексу України. На думку А.М. Притули, родовим об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини, що забезпечують обороноздатність України, її незалежність, територіальну цілісність та недоторканість. Безпосередній же об'єкт вчений вбачає встановленим законодавством порядок перетину державного кордону України [2, с. 152]. Іншу точку зору щодо цього питання має Ю.Б. Курилюк, який, посилаючись на дослідження О.А. Чувакова та М.А. Рубашенка, заперечує віднесення до охоронюваних ст. 332-2 КК України суспільні відносин тих, які забезпечують незалежність держави, оскільки їх кримінально-правова охорона забезпечується іншим розділом Кримінального кодексу України. Вчений Ю.Б. Курилюк пропонує вважати родовим об'єктом кримінального правопорушення однорідні суспільні відносини, які охоплюють певну галузь суспільного життя – прикордонну безпеку України, порушення яких заподіє суспільно небезпечну шкоду складовим цієї галузі – обороні держави, захисту її кордону, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості. Безпосередній же об'єкт складають суспільні відносини, які забезпечують нормативно встановлений і врегульований порядок перетинання державного кордону України [3, с. 316].

Не виникає дискусії щодо визначення об'єктивної сторони складу незаконного перетинання державного кордону України, що полягає у вчиненні суспільно-небезпечного діяння, а саме, незаконного перетинання державного кордону України. Позиція А.М. Притули полягає в тому, що мова йде про активні дії із фізичного переміщення через державний кордон і навряд чи можна його було перетнути шляхом бездіяльності [2, с. 152]. Таким чином, у диспозиції ст. 332-2 КК України надається лише опис діяння, а отже, склад кримінального правопорушення, визнається формальним, і вважається закінченим із моменту вчинення зазначених дій.

Під суспільно небезпечною дією незаконного перетинання державного кордону України слід розуміти активну поведінку особи, яка спрямована на цілеспрямоване порушення нею приписів відповідних нормативно-правових актів щодо встановленого порядку перетинання державного кордону України та може проявитися у декількох формах: 1) будь-яким способом (пішки, на автотранспорті, вплап тощо) поза пунктами пропуску через державний кордон України; 2) будь-яким способом (як приховано чи прориваючись, так і ні) у пунктах пропуску через державний кордон України без відповідних документів; 3) будь-яким способом (як приховано чи прориваючись, так і ні) у пунктах пропуску через державний кордон України за документами, що містять недостовірні відомості [3, с. 316].

Місцем вчинення досліджуваного кримінального правопорушення є державний кордон України. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний кордон України» державним кордоном України є лінія і вертикальна поверхня, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Особливістю ст. 332-2 КК України є те, що для кваліфікації кримінального правопорушення має значення сам факт перетинання державного кордону як в пунктах пропуску, так і поза ними. Положенням про пункти пропуску через державний кордон та пункти контролю, затвердженим постановою Кабінетів Міністрів України від 18 серпня 2010 р. № 751, надано визначення пункту пропуску через державний кордон, що є спеціально виділеною територією на залізничних і автомобільних станціях, у морських і річкових портах, в аеропортах (на аеродромах) з комплексом будівель, споруд і технічних засобів, де здійснюються прикордонний, митний та інші види контролю і пропуск через державний кордон осіб, транспортних засобів, вантажів та іншого майна.

Суб'єктом складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 332-2 КК України є: 1) особа, яка має на меті незаконно перетнути державний кордон України з метою заподіяння шкоди інтересам держави; 2) особа, якій заборонено в'їзд на територію України; 3) представник підрозділу збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора. Особи, яким заборонено в'їзд на територію України – іноземці й особи без громадянства, відносно яких уповноваженими посадовими особами Державної прикордонної служби України, Державної міграційної служби України та Служби безпеки України прийняте рішення про заборону в'їзду на територію України в порядку, передбаченому законодавством. Що стосується такого суб'єкта як представник підрозділу збройних сил чи інших силових відомств держави-агресора, то, на думку Ю.Б. Курилюка, законодавець, застосовуючи слово «представник», значно розширює суб'єктний склад кримінального правопорушення, чим наголошується на тому, що такою особою може бути не тільки військовослужбовець збройних сил держави-агресора чи іншого силового відомства, а й особа, яка буде виступати від імені цих інституцій за дорученням або іншим повноваженням. При цьому під іншими силовими відомствами слід розуміти органи безпеки, поліції, розвідки та інших державних структур, наділених правом застосування сили [3, с. 317].

Невід'ємним елементом складу кримінального правопорушення є суб'єктивна сторона, ознаки якої недостатні для безпосереднього спостереження і встановлюється на підставі показань, даних особою, а також на підставі аналізу та оцінки об'єктивних ознак злочину [4, с. 934]. Для кримінального правопорушення незаконного перетинання державного кордону України характерною є умисна форма вини, при цьому може бути особливість – заподіяння шкоди інтересам держави.

Внесення змін до Кримінального кодексу України викликало різні думки серед науковців і практиків. Так, А.М. Притула зазначає, що наявність статті 332-2 Кримінального кодексу України ускладнює застосування статті 204-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення, і може призвести до корупційних ризиків та конфлікту інтересів. Також, на його міркування: «наявність великої кількості оціночних понять робить аналізований склад злочину фактично незастосованим на практиці, що вказує на мертву народжуваність цієї норми кримінального права» [2, с. 155]. Натомість, Ю.Б. Курилюк, досліджуючи це питання, дійшов до висновку, що криміналізація незаконного перетинання державного кордону є важливим аспектом створення умов для належної захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства та держави від реальних та потенційних зовнішніх і внутрішніх загроз у прикордонному просторі

Україні [3, с. 318]. Ми підтримуємо позицію останнього, оскільки на сьогодні безпека держави та захищеність кордонів України є нагальною потребою, яку первинно треба забезпечити.

Наразі у Верховній Раді України зареєстровано Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу № 10453 від 31.01.2024 р., який було включено до порядку денного № 3939-IX від 03.09.2024. Цим законопроектом запропоновано внести зміни до ст. 332-2 Кримінального кодексу України, а саме: 1) посилити кримінальну відповідальність; 2) доповнити ч. 1 ст. 332-2 словами «або з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період»; 3) передбачити звільнення від кримінальної відповідальності за злочин, у випадку/якщо особа, яка здійснила перетин державного кордону України з метою ухилення від призову на військову службу під час мобілізації, на особливий період, повернулася на територію України впродовж шести місяців з моменту перетину кордону та добровільно заявила про факт скоєння злочину працівникам Державної прикордонної служби України.

Таким чином, бачимо, що відбувається посилення контролю за перетином державного кордону України, а також підвищення санкцій за незаконний перетин державного кордону України, що є необхідним елементом безпеки держави, особливо під час дії воєнного стану.

Кримінологічна характеристика досліджуваного кримінального правопорушення традиційно охоплює кількісні, якісні, кількісно-якісні показники його стану, а також відомості про особу злочинця.

Так, згідно з офіційною статистичною інформацією Офісу Генерального прокурора за 2020 рік в Україні було зареєстровано 35 випадків незаконного перетинання державного кордону (ст. 332-2 КК України), у 2021 році – 37 кримінальних правопорушень, у 2022 році – 75 кримінальних правопорушень, у 2023 році – 16 випадків та станом на жовтень місяць 2024 року – 25 кримінальних правопорушень. Як бачимо, відбулося значне підвищення спроб незаконно перетнути державний кордон України у 2022 році, на що суттєво вплинуло й повномасштабне вторгнення російських військ на територію України. Після 2022 року спостерігається зниження кількості зареєстро-

ваних правопорушень, що може бути пов'язано із посиленням контролю за всією лінією державного кордону. До кримінальної відповідальності з моменту криміналізації досліджуваного складу злочину по 2023 рік було притягнуто 68 правопорушників.

Автором було проведено аналіз судової практики 20 обвинувальних вироків з Єдиного державного реєстру судових рішень за ст. 332-2 Кримінального кодексу України. Результати дослідження показали наступне. Структура незаконного перетинання державного кордону за частинами статті, які найчастіше реєструються, представлена, переважно ч. 1 – 70% опрацьованих обвинувальних вироків, ч. 1 та ч. 2 – 20% випадків, ч. 2 – 10% обвинувальних вироків. Об'єктивна сторона кримінального правопорушення представлена у 55% випадків перетинанням державного кордону поза пунктами пропуску особами, яким заборонено в'їзд в Україну, 20% обвинувальних вироків стосувалися перетинання державного кордону в пунктах пропуску по недостовірним/неповним документам особами, яким заборонено в'їзд на територію України, 10% – перетинанням державного кордону поза пунктами пропуску особами, яким заборонено в'їзд в Україну, повторно, 5% – перебування в Україні після закінчення дозволеного строку без поважних причин, 10% – інформації не надано через скорочену мотивувальну частину вироку. Метою незаконного перетину державного кордону України, зі слів засуджених, у 25% випадків була наявність у іноземців родин в Україні, у 5% обвинувальних вироків – тяжкі особисті обставини, у решти випадків інформація була відсутня.

Кримінологічний «портрет» особи злочинця, який незаконно перетинає державний кордон України представлений наступним чином: чоловіки (85%), іноземці (90%), попередньо не судимі (90%), одружені (40%), працюють офіційно чи неофіційно (30%), у 20% на утриманні є неповнолітні, у 5% на утриманні хворі батьки похилого віку, а у 5% не було осіб на утриманні, 70% обвинувальних вироків не містили про це інформацію.

Висновки. Таким чином, для визначення ефективності впровадження складу кримінального правопорушення незаконного перетинання державного кордону України необхідно провести його подальше ґрунтовне всебічне кримінологічне дослідження й аналіз судової практики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврік Р., Кметь С. Теоретико-правові та прикладні аспекти юридичної відповідальності за незаконне перетинання державного кордону України та порушення порядку в'їзду на тимчасово окуповану територію України та виїзду з неї. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: юридичні науки*, 2019. Випуск 4. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/legal/article/view/304/305>
2. Притула А. М. Незаконне перетинання державного кордону України як нова «мертва» норма кримінального кодексу України. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2018. № 17. С. 151–157. URL: <https://prc.com.ua/%E2%84%9617-2018/>
3. Курилюк Ю. Б. Незаконне перетинання державного кордону України: деякі аспекти складу злочину. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 315–320. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/158/146>
4. Суб'єктивна сторона злочину. Велика українська юридична енциклопедія. У 20 т. Т. 17. Кримінальне право / В. Я. Тацій (відп. ред.) та ін. 2017. С. 934.